

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

خوانش سیاسی
متون حکمت متعالیه

دکتر علیرضا صدرا
دانشیار دانشگاه تهران

فهرست مطالب

۱۵	سخنی با خواننده
۱۷	مقدمه
۲۱	درآمدی بر مباحث
۲۴	روش امام خمینی <small>علیه السلام</small>
۲۷	فراهمی، فراوری و فرابری
۳۳	سیاست در مکتب شیعه
۳۶	اهمیت معرفی بزرگان دین و آثار آنان
۳۹	پویایی و گشودگی؛ ویژگی های مکتب اسلام و تمدن ایرانی
۳۹	معنای جامعه
۴۰	لزوم توجه به آموزه ها و عبرت گیری از آنها
۴۴	سطوح سه گانه در مباحث فلسفه سیاسی
۴۷	دیدگاه ابن سینا
۴۹	مباحث کتاب مبدأ و معاد
۵۰	مباحث شواهد الربوبیه

..... ۹۹	روشن خوانش متون ۵۱	مباحث اسفار اربعه
..... ۹۹	روش متعالی؛ راهبرد متعالی ۵۳	تعریف واژگان «حکمت»، «سیاسی» و «متعالی»
..... ۱۰۲	روش تجزیه ۵۷	حکمت سیاسی متعالیه
..... ۱۰۳	روش ترکیب ۵۸	معنای حکمت و سیاست
..... ۱۰۴	ظرفیت متن ۵۹	اقسام حکمت
..... ۱۰۵	چرا انسان ۶۰	لزوم توجه به جنبه‌های راهبردی و کاربردی
..... ۱۰۶	طبع: علت، عامل یا دلیل؟ ۶۳	پیشینه حکمت متعالیه
..... ۱۰۸	مدنی بودن ۶۴	بررسی شبهه‌ها
..... ۱۱۰	شکل گرفتن اولیه مدینه در درون ۶۷	جنبه‌های مثبت و منفی متن خوانی
..... ۱۱۰	رابطه میان مفاهیم ۶۹	داستان دندان فیل
..... ۱۱۲	مدنی، اجتماعی یا سیاسی ۷۰	مبتلا به نبودن به این مباحث در گذشته
..... ۱۱۴	ویژگی‌های جامعه ۷۲	حکمت‌ها؛ مقدمه‌ای برای رسیدن به هدف
..... ۱۱۵	اجتماع سیاسی ۷۳	مفاهیم
..... ۱۱۸	نظریه دو فطرت ۷۴	فلسفه هست‌ها و باید‌ها
..... ۱۱۹	طبع چیست و کدام است؟ ۷۹	ویژگی‌های تفکر توحیدی و تفکر دوگانه‌انگاری
..... ۱۲۱	نتیجه‌گیری ۸۰	مبدأ و معاد
..... ۱۲۴	جایگاه روش تجزیه و ترکیب ۸۱	معنای مدیریت
..... ۱۲۵	انسانی؛ نظامی سه مرتبه‌ای ۸۳	تفاوت حکمت فارابی با حکمت صدرایی
..... ۱۳۰	اصطلاح مدنی در اخلاق ناصری ۸۴	اصطلاح‌ها
..... ۱۴۳	انسان، موجودی سیاسی ۸۵	نظریه گسست
..... ۱۴۳	تحلیل گزاره‌ای و مفهومی ۹۰	انسان غیر مکتفی به ذات
..... ۱۴۵	از استنباط تا استناد ۹۲	طرح سه پرسه

۱۷۲ امام خمینی <small>علیه السلام</small> و زبان فطرت	۱۴۵ فایده این روش
۱۷۳ دوگانگی، نه؛ دوگونگی، آری	۱۴۶ انسان و نظم
۱۷۴ درمان و درمان‌گری؛ سیاست امام خمینی	۱۴۶ انسان، مدنی بالطبع
۱۷۷ انتظام، تمدن، اجتماع و تعاون	۱۴۷ مدنی بودن؛ به معنای دینی بودن
۱۷۷ انسان مدنی بالطبع	۱۴۸ انسان؛ سیاسی یا اجتماعی؟
۱۷۸ انتظام، تمدن و تعاون	۱۴۹ نگاه توحیدی حکمت متعالی
۱۸۰ بهترین روش برای فهم مکتب یک متفکر	۱۵۳ حکمت سیاسی متعالی
۱۸۱ مفهوم سیاست	۱۵۶ باز تولید؛ نیاز اساسی امروز
۱۸۱ ویژگی‌های پدیده سیاست	۱۵۷ از هستی‌شناسی تا سیاست
۱۸۳ امام خمینی در منظومه حکمت اسلامی	۱۵۷ کارکرد پرسش
۱۸۳ نگاه ما به ملاصدرا	۱۵۸ خلیفه بودن انسان
۱۸۴ بررسی رابطه دو گزاره	۱۵۹ روش مطالعه متن
۱۸۷ طبیعت، اراده و نظم	۱۶۰ ملاصدرا در پی چه بود؟ چرا؟ و چگونه؟
۱۸۸ تحلیل مفهوم هیئت و مقصود	۱۶۱ از ثبوت تا اثبات
۱۸۹ تفاضل و تنوع	۱۶۲ ملاصدرا از منظر امام خمینی
۱۹۰ مدل‌های مورد استفاده صدرالمتهین	۱۶۲ از حکمت متعالی سیاسی تا حکمت سیاسی متعالی
۱۹۱ تمدن و صدرالمتهین	۱۶۳ دغدغه اجرای حکمت سیاسی متعالیه
۱۹۲ در چارچوب فطرت	۱۶۴ دین توحیدی
۱۹۲ مدل هدایتی صدرالمتهین	۱۶۵ گرفتاری‌ها در میان خواص است نه عوام
۱۹۳ نظم و انتظام؛ نکته محوری	۱۶۶ نفی دوگانه‌انگاری
۱۹۷ کل، جهت‌دار است	۱۶۸ تفاوت زبان؛ نه تفاوت منطق
۱۹۹ جامعه؛ کمال اولیه انسان	۱۷۰ تفاوت خیر و سعادت
		۱۷۱ جنگ یا صلح

۱۹۹.....	کمال نامحدود است	۲۳۹.....	امکان فلسفه سیاسی صدرایی
۲۰۰.....	نیاز دو طرفه	۲۴۱.....	امکان فلسفه سیاسی صدرایی
۲۰۲.....	نسبت قضا و قدر؛ تکوین و اختیار	۲۴۲.....	بررسی چند نکته
۲۰۵.....	سعادت	۲۴۲.....	الف) شبهه سیاست مدار نبودن ملاصدرا و نپرداختن او به فعالیت های سیاسی
۲۰۷.....	انسان، مدنی بالطبع	۲۴۴.....	ب) سیاستمدار و انقلابی نبودن برخی دانشمندان
۲۱۰.....	از منظر حرکت	۲۴۴.....	ج) سید جمال الدین اسدآبادی و انتقاد از فلسفه
۲۱۱.....	سیاست متعالی	۲۴۵.....	آیا سیاست متعالی موضوعیت دارد؟
۲۱۳.....	مدنی بالطبع	۲۴۹.....	از فلسفه کلاسیک تا فلسفه مسلمانان
۲۱۵.....	نظم و قانون	۲۵۰.....	نظریه بدیع حکیم سبزواری
۲۱۵.....	تأملی بر تمدن، تعاون و اجتماع	۲۵۱.....	فایده امامت
۲۲۲.....	علوم ضروری و علوم غیر ضروری	۲۵۳.....	نفی اجبار از انسان
۲۲۴.....	سه نوع علم	۲۵۴.....	سوء استفاده از حکمت متعالیه
۲۲۸.....	سه منبع معرفتی	۲۵۷.....	جمع بندی
۲۳۰.....	بررسی تطبیقی ارسطو، فارابی و صدرالمتألهین	۲۶۰.....	آیا حکمت متعالیه سیاسی است؟
۲۳۱.....	از سیاست فهمی تا سیاست بازی	۲۶۲.....	تفاوت فلسفه امام خمینی و صدرالمتألهین شیرازی
۲۳۲.....	مراتب؛ کلیدی ترین واژه حکمت متعالیه	۲۶۳.....	چه کسی واجد ریاست است
۲۳۴.....	دو نوع کلی یابی و کلی سازی	۲۶۵.....	دو بحث کلیدی مقام معظم رهبری در پایگاه فقه و فقهت
۲۳۵.....	محاکات	۲۶۶.....	جایگاه بحث از سیاست متعالی از منظر حکمت متعالی
۲۳۶.....	شاه شناس یا لباس شناس	۲۶۷.....	بررسی پدیده های سیاسی در سه حوزه
۲۳۷.....	عالم حقیقی سیاست	۲۶۸.....	از پدیده شناسی سیاسی تا معرفت شناسی سیاسی
۲۳۸.....	علم کسبی سیاست	۲۶۹.....	بنیاد و اوج حکمت متعالیه

۲۷۰	نبوت‌ها و ولایت‌ها	۳۰۱	بازخوانی انسان مدنی بالطبع
۲۷۱	معرفت‌شناسی سیاسی	۳۰۵	انسان مدنی «ب» بالطبع نیست
۲۷۳	درنگ در یک واژه	۳۱۱	عارضی و نه ذاتی بودن مدنی بالطبع بودن انسان
۲۷۴	خیال؛ نه تخیل	۳۱۲	معنای طبع
۲۷۵	غایت حکمت صدرایی	۳۱۳	تفسیر متعالی ملاصدرا از ارسطو
۲۷۶	التیام و التزام؛ جنس ارتباط	۳۱۶	پایه‌ای برای یک فلسفه سیاسی جدید
۲۷۷	ریاست؛ نه فیلسوفی	۳۱۶	از نفس و تخیل تا وحی و فطرت
۲۷۸	انواع خلافت	۳۱۷	جمع‌بندی
۲۷۹	انقلاب نظریه و نظریه انقلاب	۳۱۹	جایگاه عرف
۲۸۰	تعریف انقلاب از سه منظر		
۲۸۱	امام خمینی <small>علیه السلام</small> تابع ملاصدرا	۳۲۱	انتظام در فلسفه سیاسی صدر المتألهین
		۳۲۲	اضلاع فلسفه سیاسی ملاصدرا
۲۸۳	سیر راهبردی حکمت در شرف	۳۲۲	نوآوری‌های ارسطو
۲۸۳	گریزی به نقد مقدمه‌ای بر حکمت سیاسی متعالیه	۳۲۳	نوآوری‌های فارابی
۲۸۴	نگاه راهبردی حکمت متعالیه به سیاست	۳۲۴	از روش فارابی تا روش صدر المتألهین شیرازی
۲۸۵	معرفت‌شناسی و روش‌شناسی حکمت متعالیه	۳۲۵	بررسی گزاره «انسان مدنی بالطبع است»
۲۸۶	منطق حکمت متعالیه	۳۲۶	عنصر «زمان» در گزاره «انسان مدنی بالطبع است»
۲۸۸	مدیریت، اقتصاد و سیاست متعالی	۳۲۶	معانی سه گانه طبع
۲۸۹	سیر راهبردی حکمت در شرف	۳۲۷	دو برداشت از ارسطو
۲۹۴	بحثی پیرامون منطق حکمت متعالیه	۳۲۸	«بنتظم» در فلسفه سیاسی ملاصدرا
۲۹۶	پیوند انقلاب اسلامی و حکمت متعالی	۳۳۰	بحثی درباره علل چهارگانه
۲۹۸	آیا کشفیات علم هستند؟	۳۳۲	امنیت یا نظم

۳۳۳	رابطه تمدن، تعاون و اجتماع.....
۳۳۵	تمایز دموکراسی اصالت وجودی و دموکراسی اصالت ماهیتی.....
۳۳۶	تمایز معیشت و تعیش.....
۳۳۶	جایگاه سعادت.....
۳۳۷	تدبیر متعالی.....
۳۳۸	حکمت واحد است؛ چنان‌که دین واحد است.....
۳۳۹	برنامه‌ای راهبردی برای آینده.....
۳۴۱	نتیجه‌گیری.....
۳۴۷	فهرست منابع.....
۳۵۱	نمایه‌ها.....
۳۵۱	آیات.....
۳۵۵	روایات.....
۳۵۶	اشعار.....
۳۵۷	نمایه‌های موضوعی.....
۳۶۵	اعلام و مشاهیر.....
۳۶۹	کتاب‌ها.....
۳۷۱	تئالگان.....

سخنی با خواننده

پژوهش در حوزه اندیشه سیاسی از منظر دینی به منظور شناخت مبانی، سرشت و ساختار آن در سال‌های پس از انقلاب اسلامی ضرورتی انکارناپذیر است. ژرف‌نگری در مبانی دینی مشتمل بر عقل و آموزه‌های وحیانی و عرف جامعه اسلامی-ایرانی، شرط اساسی در پویایی پژوهش‌ها برای دستیابی به الگوی مطلوب حکومت اسلامی در دوره جدید است؛ از این رو شناخت، بازخوانی، بازنگری و بومی‌سازی مسائل اندیشه سیاسی، جایگاه ویژه‌ای در این پژوهش‌ها دارند.

بی‌تردید قصد اولیه انقلاب اسلامی هدفمندسازی و ارتقای کیفیت زندگی مؤمنان براساس آموزه‌های اسلام بود. لازمه تحقق این هدف، تربیت اندیشمندان و اجرای پژوهش‌های به‌روز، کارآمد و معتبر علمی است. در این راستا، با راهنمایی استادان و همکاری طلاب دانش‌آموخته علوم سیاسی، زمینه شکل‌گیری پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی در سال ۱۳۷۳ فراهم شد؛ تجربه‌های جدید و موفق این پژوهشگران در معرفی بخشی از میراث سیاسی عالمان شیعی و تألیف آثاری مستقل درباره مسائل نوپیدای سیاسی، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های این مرکز و ارتقای آن به پژوهشکده‌ای مستقل مهیا کرد.

تاکنون این پژوهشکده در راستای ایفای رسالت خود، نوآوری‌های پژوهشی فراوانی را به جامعه علمی ارائه کرده است؛ از آن جمله می‌توان به تألیف، تصنیف و ترجمه ده‌ها کتاب در حوزه اندیشه سیاسی اسلام اشاره کرد. چشم‌انداز آینده این

پژوهشکده تبدیل شدن به مرجعی علمی در حوزه اندیشه سیاسی دینی است تا بتواند با گردآوری مهم‌ترین اندیشه‌ها به علاقه‌مندان این حوزه، خدمات علمی مؤثرتری را ارائه دهد.

کتاب حاضر با هدف خوانش سیاسی متون حکمت متعالیه، گامی برای فراهم ساختن زمینه‌های لازم به منظور تبیین حکمت سیاسی متعالیه تلقی می‌شود. در این راستا، مجموعه نشست‌هایی در این پژوهشکده برگزار شده است که نسخه مکتوب آن، پس از بازنویسی و تکمیل به منظور بهره‌مندی دانشجویان و طلاب علوم دینی منتشر می‌گردد و امید است افزون بر جامعه دانشگاهی و حوزوی، دیگر علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند شوند.

در پایان بر خود فرض می‌دانیم از تلاش‌های مؤلف محترم آقای دکتر علیرضا صدرا، دانشیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ارزیاب محترم، حجت‌الاسلام والمسلمین آقای دکتر بهرام دلیر، ناظر و مدیر محترم گروه فلسفه سیاسی آقای دکتر شریف لکزایی، مدیر محترم امور پژوهشی آقای محمود فلاح و دیگر همکاران قدردانی کنیم. همچنین از ریاست محترم پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، حجت‌الاسلام والمسلمین آقای دکتر نجف لکزایی که مساعدت‌های مؤثر ایشان نقشی اساسی در به سرانجام رسیدن پژوهش حاضر داشت، تشکر می‌کنیم و از اداره نشر پژوهشگاه نیز به جهت آماده‌سازی و چاپ این اثر سپاسگزار هستیم. این پژوهشکده در راستای انجام تلاش‌های علمی مفید و به منظور بالندگی هرچه بیشتر خود از انتقادات و پیشنهادهای علمی استادان، صاحب‌نظران و پژوهشگران محترم استقبال می‌کند. امید است این فعالیت‌ها زمینه‌های رشد و پویایی اندیشه سیاسی اسلام را فراهم سازد.

دکتر منصور میراحمدی

مدیر پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی

مقدمه

در حکمت به‌ویژه حکمت متعالی، پدیده‌ها از جمله پدیده سیاست و پدیده‌های مدنی، اجتماعی و سیاسی که عملی و عینی‌اند، جنبه‌های دوگانه علمی تحقیقی و تحقیقی دارند. تحقیقی بدان معناست که می‌توانیم آن را شناسایی کرده و از آن بهره‌برداری کنیم؛ بسان دولت‌گرایی در انسان که برای او فطری (ذاتی و درون‌زادی) است. تحقیقی نیز بدان معناست که بر ساخته ذهن (انسان صاحب‌نظر) بوده، در عمل تحقق می‌پذیرد؛ بسان سیاست و جامعه یا نظام مدنی فاضله متعالی یا به عکس که با تلاش اختیاری، ارادی و تدبیری انسان‌ها و جامعه مدنی صورت می‌پذیرند. هر یک از این جنبه‌های دوگانه، دربردارنده مراتب سه‌گانه وجود (هستی و هستی‌شناسی)، ماهیت (چیستی و چیستی‌شناسی) و واقعیت (چگونگی و چگونگی‌شناسی) و به تعبیری عوارض نه‌گانه کئی، کیفی، زمانی، مکانی،... یا نمود و نمودشناسی می‌باشند. علم به معنای شناخت، جامع اینهاست. در این میان، فراگرد یا قوسی فراهم آمده و دو فرایند (پروژه ضروری) یا فرایرد (پروژه اختیاری، ارادی و تدبیری) معکوس نظری - عملی را در بر می‌گیرد: یکی سیر تحقیقی که از چگونگی و ظواهر و با روش توصیف و اقتباس آغاز می‌گردد و به چیستی و ماهیت با روش تحلیل و تجرید و کلی‌یابی و کلی‌سازی آن می‌رسد و

با علت کاوی و علت یابی و با روش انتزاع به حقیقت آن می‌رسد. این به اصطلاح علم و شناخت، حصولی و اکتسابی است. پس از باز تولید درونی - ذهنی و وجدانی با ارجاع به اصول اولیه سه گانه عقلی، ضروری و بدیهی نظری، علم و عملی ارتکازی و تبدیل آن به شناخت حضوری و شهودی، سیر تحقیقی از مبادی آغاز شده، به مبانی و تبیین و تفصیل آنها رسیده و توجیه عملی و تطبیق عینی مظاهر می‌باشد. اینها به ترتیب، دانایی و ارزش، بینایی (بصیرت) یا بینش و آگاهی یا دانش و به تعبیری بنیاد غایت‌شناسی، بودشناسی و نمودشناسی به شمار می‌آیند. در این نگاه، نظریه و نظام راهبردی علم، علمی و علوم متعالی فراگرد (ی)، حکمت، هستی‌شناسی و چیستی‌شناسی نظری و شناخت مبادی و مبانی تحقیقی می‌باشد. حکمت، حقیقت یقینی و شناخت حقیقی و یقینی واقعی است و در نتیجه توحیدی، متعادل و متعالی است. علم و حکمت بدین معنا در مقابل ظن یا شناخت ظاهری، تجزیه‌گرایانه و جزئی‌نگرانه، نارسا و فروکاسته یا آگاهی مادی و عارضی و عوارض (کمی و حتی کیفی) تک‌ساحتی و به اصطلاح حکمت ظنی می‌باشد؛ همچنان‌که در عین حال در مقابله با سوفیسم و به اصطلاح حکمت کاذب یا توهم حکمت یا علم دروغین قرار دارد.

حکمت به دو شکل محض یا مدنی (فرد و فردی یا جمع و جمعی اجتماعی و سیاسی) است. حکمت مدنی سیری واحد، ولی متکامل از حکمت مدنی جاویدان شرقی و ایرانی، فلسفه مدنی راستین سقراطی، افلاطونی و ارسطویی آتنی - یونانی در مقابل فلسفه ورزی (هراکلیتی قدیم و مدرن) مدنی و در مقابله با سوفیسم (پروتاگوراسی و گورگیاسی قدیم و نیهیلیسم پسامدرنیسم به ویژه پسی میسیتی) مدنی، به ویژه حکمت مدنی توحیدی قرآنی و روایی اسلام را شامل می‌شود. حکمت مدنی اسلامی و اسلامیان نیز حکمت مدنی فاضلی فارابی و دو

شعبه حکمت مدنی عقلی - برهانی مشایی - سینیوی و حکمت مدنی قلبی - شهودی اشراقی سهروردی و حکمت مدنی - تقریبی خواجه نصیر و سرانجام حکمت متعالی مدنی، اجتماعی و سیاسی صدرایی یا حکمت مدنی متعالی امام، انقلاب اسلامی و نگاه، نظریه و نظام مدنی، اجتماعی و سیاسی جمهوری اسلامی ایران است. خاستگاه، جایگاه و نقش راهبردی نظری و حتی عملی حکمت متعالی سیاسی صدرایی در این سیر متکامل و ساختار کامل مشخص است. از سویی مرحله تاریخی و حتی مرتبه تکوینی، تجمیع، توحید، تعادل و تعالی حکمت توحیدی متعادل و متعالی می‌باشد. از سوی دیگر زیرساخت راهبردی، بنیادین، جامع و نظام‌مند یا سازوار و هدفمند توسعه مدنی ملی و حتی تمدن‌سازی نوین متعالی است.

کتاب اسفار الاربعه ملاصدرا حاوی نگاه، نظریه و نظام حکمت متعالی است که از بنیاد محتوی گفتمان راهبری (راه‌نمایی و راهبری مدنی) و معطوف بدان می‌باشد. گفتمان اسفاری که برگرفته از عرفان متعالی اسلامی است، متشکل از دو سیر هر کدام با دو سفر است: نخست سیر از خلق به خالق؛ دوم سفر در حق یا حق‌نگری و یا حق و حقیقت و حقیقی‌سازی و خودسازی است؛ سفر سوم از حق به سوی خلق یا خلق‌گرایی حقیقی و حقیقت خلق‌گرایی است و سفر چهارم از خلق به سوی حق یا حق‌گذاری تا مرز خدای‌گونگی است. به همین سبب و در عین حال، برآیند حکمت متعالی، یعنی بخش نبوت، ولایات و سیاسات و حتی تدابیر مدنی دربردارنده سفر چهارم سیر خداگونگی و حکمت مدنی است. بر این اساس، حکمت، اقتدا به خالق متعالی در سیاست است. حتی عنوان کتاب الشواهد الربوبیه ملاصدرا و نیز کتاب المظاهر الالهیه او دارای گفتمانی قرآنی و عرفانی است و به ویژه در بخش مدنی مبین معرفت‌شناسی و روش‌شناسی حکمت مدنی

متعالی است؛ کتاب مبدأ و معاد ایشان هم که دارای گفتمانی کلامی است و در بخش مدنی متضمن پدیده‌شناسی حکمت متعالی مدنی می‌باشد. به همین منظور در نشست‌های هم‌اندیشی در باب حکمت سیاسی به شرح مباحث حکمت مدنی مبدأ و معاد و الشواهد الربوبیه به برخی از آثار ملاصدرا و دیگران خواهیم پرداخت. به تعبیر مولوی در مثنوی معنوی:

آب جیحون را اگر نتوان کشید هم ز قدر تشنگی نتوان برید^۱
گر بریزی بحر را در کوزه‌ای چند گنجد قسمت یک روزه‌ای

به تعبیری:

می‌نگنجد بحر اندر کوزه‌ای تا چه باشد قسمت یک روزه‌ای
در این اثر از مبحث مدنی (نبوات، ولایت و نیز سیاست و تدابیر مدنی) مبدأ و معاد و پدیده‌شناسی مدنی یا علمی و حکمی متعالی آغاز کرده و به مبحث معرفت‌شناسی و روش‌شناسی علمی و حکمی مدنی متعالی می‌پردازیم و حکمت متعالی مدنی (نبوات، ولایت و نیز سیاست و تدابیر مدنی) الشواهد الربوبیه را بررسی می‌کنیم. نیز در ادامه با توجه به آرای استاد مطهری در شرح مختصر منظومه، به کاربست مدنی و حکمت مدنی، اجتماعی و سیاسی آن توجه می‌کنیم.

درآمدی بر مباحث*

● **شریف لک‌زایی:** علاقمندیم سلسله نشست‌هایی برای سامان دادن به مباحث سیاسی حکمت متعالیه تشکیل شود. در این جلسه نخست مناسب است درباره شیوه کار و نوع مباحث قابل طرح بحث شود. یکی از پیشنهادها این است که متن کتاب‌هایی از ملاصدرا، مانند مبدأ و معاد و الشواهد الربوبیه در دستور کار باشد و بازخوانی و بحث و بررسی گردد تا بر اساس آن بتوانیم منظومه سیاسی صدرالمتألهین را استخراج و ارائه کنیم. پیشنهاد دوم این است که با محور قرار دادن مبانی و مؤلفه‌های اساسی فلسفه سیاسی صدرا، از مبانی حکمت صدرایی شروع کنیم و در ادامه، مفاهیم فلسفه سیاسی را به‌طور منسجم در اندیشه صدرا ارائه دهیم. برخی از پرسش‌ها می‌تواند محور مباحث قرار گیرد و نیز بحث‌ها با توجه به جنبه‌های ثبوتی آغاز گردد. البته ما نباید در بحث‌های ثبوتی توقف کنیم، بلکه باید وارد بحث‌های اثباتی شویم و با طرح و بررسی دیدگاه امتناعیون و ارائه جنبه‌های اثباتی، دیدگاه‌های آنان را تعدیل و تکمیل کنیم تا از این جنبه با مشکلات چندانی روبه‌رو نباشیم؛ بنابراین به نظر می‌رسد در این بحث‌ها شایسته است هم به جنبه‌های ثبوتی و هم به جنبه‌های اثباتی توجه گردد. در ادامه از

* این نشست به تاریخ ۱۳۸۸/۱۰/۹ در پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی برگزار شده است.

۱. شاید / باید چشید.